

ФУНКЦІЙНО-КАТЕГОРІЙНА ГРАМАТИКА

УДК 811.161.2: 81'367.5

Наталя Кобченко

ПОДВІЙНИЙ ПРЕДИКАТИВНО-КОРЕЛЯЦІЙНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК: ГРАМАТИЧНА СПЕЦИФІКА ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлено граматичні особливості й сферу реалізації одного з різновидів подвійного синтаксичного зв'язку, а саме предикативно-кореляційного. Доведено подвійну природу синтаксичного зв'язку в реченнях із займенниковими іменниками другої особи в позиції підмета та звертаннями, аргументовано його предикативно-кореляційний характер, описано механізми його встановлення. З'ясовано роль вокатива в семантико-синтаксичній і формально-граматичній організації таких речень.

Ключові слова: подвійний синтаксичний зв'язок, звертання, предикативний центр, структура речення, займенниковий іменник, вокатив.

Сьогодні теоретично обґрунтованими є статус та сфери реалізації підрядного прислівно-кореляційного та підрядного детермінантно-кореляційного синтаксичних зв'язків. Наші обстеження мовного матеріалу дають підставити визнати ще одну сферу функціонування прислівно-кореляційного зв'язку, а саме його предикативного різновиду, яку утворюють речення зі звертаннями та займенниковими іменниками другої особи у формі називного відмінка, напр.: *Благословенна будь же ти, хвилино, коли почула я дитячий крик* (Ліна Костенко); *Ти люби мене, чорний цигане, Поки ніч – як вино – густа* (Марія Матіос). Такі структури описані в контексті реалізації однієї з функцій кличного відмінка [Vykhovanets' 1987 : 140–143] та в контексті вираження змісту апеляції в українській мові [Skab : 83–84, 197–199], тоді як питання про специфіку синтаксичний зв'язків у них ще не з'ясоване. Його розв'язок ще на один крок наблизить граматичну науку до створення викінченої теорії синтаксичних зв'язків та підсилить теоретичне підґрунтя й методологійний інструментарій аналізу реченнєвих структур.

Проблема зв'язку звертання з іншими компонентами речення є досить складною, над нею протягом тривалого періоду працювало багато науковців. Історія студіювання статусу звертання в структурі речення вже неодноразово була висвітлена в спеціальній літературі [Shul'zhuk : 4–6; Rudnev : 242–247; Yatsenko; Manovickaya : 3–4; Skab : 183–192; Moysiienko : 115–124], тому немає потреби її переповідати. Узагальнюючи, лише зазначимо, що всі напрацювання мовознавців у цій галузі чітко розподілені між двома підходами. Утрадиційним не лише в українській, а й у граматиках інших слов'янських

мов є положення про відсутність синтаксичних зв'язків звертання як з будь-яким компонентом речення, так і з реченнєвою структурою загалом [Peshkovskiy : 407–408; Shakhmatov : 261; *Suchasna ukrayins'ka...* : 224; *Suchasnaya belaruskaya...* : 447; *Gramatyka na savremenniya balgarski...* : 259; Piper : 317; Bał 1993: 435; Oravec 1986: 70]. Прикметно, що деякі автори водночас визнають здатність звертання виконувати в певних контекстах роль підмета [Bał 1993: 435], що є контраргументом щодо зазначеного підходу, адже підмет не може перебувати поза граматичним зв'язком з присудком. Прибічники другого підходу вбачають у поєднанні звертання з іншими компонентами речення або реченням загалом не лише семантичне чи логічне, а й граматичне підґрунтя. Одні з них обстоюють здатність звертання вступати в синтаксичний зв'язок, але не конкретизують його типу чи форми [Potebnya : 100-101; Yatsenko; Shul'zhuk : 5; *Russkaya grammatika* : 163–164; Chikina : 151-152]. Інші намагаються обґрунтувати відмінну від підрядного й сурядного сутність цього зв'язку й навіть пропонують різні терміни для його номінації: включення [Krotevich : 32], співвідношення [Rudnev : 22, 246–247], інтродуктивний зв'язок [Muhin : 86-87]. Аргументацію цього підходу будують на наявності засобів реалізації цього зв'язку – це змістова співвіднесеність, специфічна клична інтонація та, у разі вираження дієслівного присудка формою наказового способу, залежність його категорій числа й роду від відповідних категорій іменника, яким репрезентоване звертання [Krotevich : 33; Kucherenko : 68-69; Rudnev : 249–250; Kulyk : 167; Yatsenko : 91; Shul'zhuk : 5; Leont'ev : 83; Vykhoanets' 1992: 188; Skab : 193; Moysiienko : 119–120; Chikina : 151–152]. Також відома дещо альтернативна позиція щодо двох окреслених. Зосібна, Є. К. Тимченко розмежовував звертання, які перебувають «поза складом речення, яко вставне слово – звернення до кого», та звертання, що містяться «в складі речення» при дієсловах або іменниках [Tymchenko : 12–15]. У сучасній граматиці схожого поділу дотримувалася М. У. Каранська, диференціюючи звертання вільні й пов'язані. Вільним, на її думку, звертання, яке «не відповідає ні своїм значенням, ні граматичною формою якомусь членові речення» [Karans'ka : 132], напр.: *О, там, моє серденько, є добрі хазяїни* (Іван Нечуй-Левицький); *Шановні! Пан гетьман – цар і імператор Северин Наливайко зараз буде приймати послів з чужої країни* (Микола Вінграновський); *– Легко там не буває, Інно* (Олесь Гончар). Натомість пов'язаним витлумачують таке звертання, «яке має значеннєве та граматичне відношення з якимось членом речення – з особовим займенником як підметом чи другорядним членом», а також «з головним членом означено-особових речень, де звертання уточнює виконавця дії, погоджуючи свою форму числа з формою головного члена» [Ibid.], напр.: *– А ти, дочко, отак не сиділа б склавши руки: пора й тобі жєниха пошукать* (Валерій Шевчук); *– Юрчику, в*

тебе бувають неможливі приклади! – скрикнула дівчина (Валеріян Підмогильний); – *Ні, кумо, не кажіть ви цього мені!* (Леся Українка).

Аналіз наукових джерел та спостереження над мовним матеріалом переконують у тому, що звертання може бути залученим не до одного типу синтаксичного зв'язку, а до різних – залежно від його функції, а отже й семантичної та позиційної співвіднесеності з тим чи тим членом речення. Тому видається доцільним окремо розглядати синтаксичні зв'язки звертань, що виконують різні семантико-синтаксичні функції, з-поміж яких виокремлюють первинну – адресата – потенційного суб'єкта дії та вторинні акцентованого адресата – нейтралізованого суб'єкта дії та ідентифікаційну [Vykhovanets' 1992: 186-189]. Функція адресата 5 потенційного суб'єкта дії властива звертанням у реченнях, які сформовані предикатом, вираженим імперативом, напр.: – *Заспокойтесь, мій любий професоре, вашим фрескам нічого не загрожує* (Павло Загребельний); *Верни до мене, пам'яте моя* (Василь Стус); *Доки в горлі відвага, доки в серці закон, сурми, сурми, піхотинцю, ось він – твій Єрихон* (Сергій Жадан); *Стережіть її, янголи, беріть під крило легке* (Сергій Жадан). Вказівка вокативом у такій позиції на ймовірного виконавця дії, до якого звернене волевиявлення, уможливила витлумачення його формально-граматичної ролі як підмета [Kucherenko : 68; Vykhovanets' 1992: 188; Skab : 190]. Зіставляючи граматичний механізм поєднання кличного відмінка з формою наказового способу дієслова та особливості поєднання називного відмінка з дієсловом дійсного способу, вчені цілком обґрунтовано наголошують на їхній подібності й залежно від сповідуваного ними погляду на природу зв'язку між підметом і присудком кваліфікують зв'язок вокатива й імператива чи то як підрядний у формі узгодження [Kucherenko : 68; Kulyk : 167; Manovicka : 18; Moysiienko : 136] (а в особливих випадках – у формі прилягання [Manovicka : 20]), чи то як «неповну, вироджену координацію» [Leont'ev : 89], чи то як власне-предикативний у формі координації [Vykhovanets' 1993: 35; Skab : 192], чи то як предикативний у формі співвідносності [Zahnitko : 147]. Оскільки вокатив посідає валентно зумовлену позицію суб'єктної синтаксеми, а імператив координує з ним свої категорії особи й числа, найпереконливішим видається трактування їхнього зв'язку як предикативного у формі координації. Аналогічний механізм встановлення предикативного синтаксичного зв'язку вокатива у функції адресата – потенційного суб'єкта дії з присудком спостерігаємо й у реченнях, які, за визначенням І. К. Кучеренка, втілюють звернення констатувального характеру [Kucherenko : 67], тобто в тих, де присудок виражений індикативом, напр.: – *Пригадав, Костику?* (Борис Антоненко-Давидович); – *Негоже чиниш, брате <...>* (Павло Загребельний); – *Куди поспішаєш, хлопче?* (Микола Дашкієв); *Ой брешеш, Лідо...* (Люко Дашвар).

Щодо вторинної семантико-синтаксичної функції акцентованого адресата — нейтралізованого суб'єкта, то на формально-синтаксичному рівні вона корелює з позицією другорядного детермінантного члена, якому, закономірно, властивий детермінантний синтаксичний зв'язок з предикативною основою речення [Vykhovanets' 1992: 188], напр.: *Мамо, помаранчі хочу*, – *тихенько озвалась Оленка, мов спросоння* (Василь Барка); *Хіба це нічого не пояснювало, пане гімназійний менторе?* (Юрій Андрухович); – *Вона була прекрасна, пане мій*, – *кажу*, – *адже жриці Авіві в час провадження обряду втілюють богиню, яка розкриває обійми світові, занурюючи його у свою гостинну, жагучу...* (Марина Соколян). Хоча відомий також погляд на вокатив у цій функції як на «не зв'язаний граматично не з реченням в цілому, ні з окремими його членами» [Kucherenko : 71; also Karans'ka : 132].

Детальніше варто зупинитися на особливостях синтаксичного зв'язку звертання, що виконує семантико-синтаксичну функцію ідентифікації, тобто в конструкціях, де воно «дублює займенникові іменники другої особи й виконує тотожну займенниковому іменникові семантико-синтаксичну роль» [Vykhovanets' 1992: 189], напр.: *Мені там сказали, що й ти, відьмо, руку свою до того приклала!* (Улас Самчук); *Якби ви, шановна панно Ліщинська, погодилися найняти мене вашим адвокатом, я міг би віддано захищати вашу справу* (Петро Яценко); *Вдячні вам за комплімент, дорогий шевальє* (Софія Андрухович); *Тебе ж, капелане, і вчили сповідувати і причащати* (Сергій Жадан); *І це тільки мій перший подарунок тобі, Расчко* (Люко Дашвар). На думку І. Р. Вихованця, «на формально-синтаксичному рівні цій семантико-синтаксичній функції вокатива відповідає позиція опосередкованого другорядного члена речення» [Vykhovanets' 1992: 189], що, згідно з критеріями визначення членів речення, передбачає його опосередкований синтаксичний зв'язок з опорним щодо займенникового іменника компонентом. Натомість інші лінгвісти формально-синтаксичну роль вокатива при прономінативі другої особи в позиції підмета витлумачують як роль прикладки (або апозиції), яка узгоджується з цим прономінативом у числі й особі [Tymchenko : 15; Kucherenko : 71–72; Moysiienko : 130]. До того ж, як констатує І. К. Кучеренко, цей зв'язок звертання з підметом-займенниковим іменником реалізується як у побудовах, що репрезентують звернення констатувального характеру (коли присудок виражений індикативом), так і в конструкціях, які відбивають спонукальні звернення (коли присудок виражений імперативом) [Kucherenko : 70]. І. Т. Яценко зазначає, що звертання, співвіднесенні з особовими займенниковими іменниками другої особи, «дуже близькі за своєю смисловою роллю до відокремлених уточнюючих членів речення, але відрізняються граматично» [Yatsenko : 89] (*розрядка наша – Н. К.*). Судячи з наведених ілюстрацій цієї тези, що являють собою конструкції з відокремленими

узгодженими означеннями й прикладками до займенникових іменників третьої особи, можна зробити висновок, що лінгвіст має на увазі відсутність відмінкового паралелізму між звертанням та прономінативом другої особи. На нашу думку, в розгляданих реченнях вокатив, семантично співвіднесений із займенниковим іменником, що перебуває у позиції підмета, і вокатив, семантично співвіднесений із займенниковим іменником, що перебуває у позиції другорядного члена, залучені до реалізації різних синтаксичних зв'язків.

Метою пропонованої розвідки постало з'ясувати граматичне підґрунтя синтаксичного зв'язку в конструкціях з вокативом, який корелює із займенниковим іменником другої особи в позиції підмета. Поставлена мета та особливості об'єкта аналізу зумовили відповідну методологію. Теоретико-методологічну домінанту дослідження становить комплексний аналіз речення на комунікативному, семантико-синтаксичному та формально-синтаксичному рівнях та кваліфікація синтаксичного зв'язку як опосередкованого семантико-синтаксичним рівнем формального віддзеркалення реальних зв'язків між реальними предметами довкілля. З-поміж спеціальних методів застосовано аналіз за безпосередніми складниками, аналіз у термінах залежностей, а також прийоми дериваційного аналізу.

Як відомо, предикативний зв'язок у формі координації, який встановлюється між підметом та присудком, полягає в тому, що підмет заповнює суб'єктну позицію валентної рамки присудка, а присудок, зі свого боку, погоджує свої граматичні категорії особи й числа або роду й числа з відповідними категоріями підмета [Vykhovanets' 1992: 24]. У побудовах, де підмет репрезентовано займенниковим іменником другої особи, а присудок – дієсловом у формі минулого часу, умовного способу або аналітичним дієсловом (зв'язка + іменна частина мови), останній свою категорію роду погоджує не із займенниковим іменником, а із співвідносним з ним вокативом, напр.: *Окрім того, люба, ти увесь час бачила нас разом, адже ми не розлучаємось ані на мить* (Софія Андрухович); *Що знайшов ти, Габре? І що втратив?* (Ярослав Мельник); – *Хоч би ти, Софійко, допомгла мамі справлятись, а то вона зовсім з ніг збилася сьогодні, – каже пан старшій дочці* (Леся Українка); *Щоб ти зів'яв був, невігласе, як ота морковочка зів'яла від твоїх шибених рук!* (Олександр Довженко); *Ти би, Гавриле, вже ліпше був би віддав дитину за того, кому три чисниці до смерті!* (Марія Матіос); *Ой палка ти була, моя пісне!* (Леся Українка); – *Смішний ти, Андрійку, ну що ти знаєш про його волю до життя?* (Володимир Дрозд). Звичайно, прономінативові *ти* категорія роду властива, але вона має синтаксичний, а не морфологічний характер і в реченнях такого зразка зумовлена категорією роду того ж вокатива. Тому можемо констатувати, що в наведених структурах присудок погоджує вияв

своїх невластивих-дієслівних граматичних категорій – роду й числа – одночасно з двома компонентами – прономінативом і вокативом. Окрім того, у таких реченнях вияв категорії числа займенникового іменника продиктований значенням відповідної категорії вокатива, напр.: *Маленька жіночка **доле, ти** феніксом над освенцімами **злетіла і спалахнула*** (Іван Драч) — *І коли **ви**, розумний **читачу** і прекрасна **читачко**, не заснувши, **прочитали** до кінця цю книгу *Пейзажу* <...> (Майк Йогансен). Звідси випливає, що граматична категорія числа присудка зорієнтована на відповідну категорію не прономінатива, а вокатива, щоправда, формальне погодження числового значення все ж таки відбувається за посередництва цього прономінатива.*

Не є відхиленням від цього механізму й реалізація синтаксичних зв'язків у реченнях, що репрезентують значення так званої пошанної множини, напр.: *Але **ви, товаришко Висоцька, помиляєтесь**, якщо міщанство зневажає, як це всі роблять* (Валеріян Підмогильний); *Я був певний, що **ви** давно вже **вийшли заміж і покинули** цей дім, **пані Стефо*** (Софія Андрухович); ***Ви, молодий чоловіче, проконтролюєте**, щоб Лідочка найближчим часом не з'являлася у нас вдома* (Люко Дашвар). І хоча в таких структурах число займенникового іменника й число вокатива не збігаються, а присудок має форму множини (відповідно до форми множини займенникового іменника), це не дає підстав констатувати відсутність синтаксичного зв'язку між вокативом і присудком. Очевидно, що вибір форми множини прономінатива зумовлений контекстуальною семантикою вокатива, на лексичне значення якого нашаровується певний стилістичний відтінок, що вимагає формального втілення. Через неспроможність субстантива в ролі звертання забезпечити вираження контекстуальної семантики формальними синтетичними засобами, це відбувається аналітично – шляхом уживання у формі множини співвіднесеного з ним прономінатива й пов'язаного з ним дієслова. Тобто такі структури ілюструють змістове погодження присудка зі звертанням, яке формально відбувається за посередництва прономінатива в позиції підмета. Але також треба зауважити, що подекуди в конструкціях такого зразка присудок не підтримує реалізації семантики пошанності й формально погоджує свою категорію числа безпосередньо зі звертанням, зазвичай коли він є складеним іменним, напр.: ***Ви, маестро, такий іще юний*** (Людмила Смоляр); ***Ви, Льольо, тендітна дівчинка, яка літає, як метелик*** (Микола Хвильовий).

Подібний процес погодження морфологічних категорій відбувається й у реченнях, де присудок виражений дієсловом у формі теперішнього чи майбутнього часу або наказового способу, напр.: *Чи **ти хочеш, Бондарівно, мед-горілку пити?*** (Степан Пушик); ***Пане Раднику, ви** вже давно **займаєтесь** подібними питаннями* (Ярослав Мельник); *Так, рудий **друже** Родольфо, **ти матимеш** щороку золоті медалі, але ти втратиш свого друга й товариша*

Данька Харитоновича Перерву (Майк Йогансен); *Ти, єпископе, на шляху до Києва заїдеш в Кведлінбург і матимеш розмову з Оттоном* (Семен Скляренко); *Ну, ти ж тут, Іване, гляди не балуйся...* (Борис Антоненко-Давидович); *А ви, дядьку Якове, закуріть і не задавайтесь...* (Іван Багряний). Звертання зумовлює вибір відповідної числової форми займенникового іменника, а присудок погоджує свою категорію числа безпосередньо з категорією числа прономінатива й, за його посередництва, – з цією ж категорією вокатива.

Окремо варто схарактеризувати семантико-синтаксичні відношення й синтаксичний зв'язок безпосередньо між займенниковим підметом і звертанням. Цікавий погляд на цю проблему демонструє А. П. Леонт'єв. Потрактуючи прономінатив у розгляданих реченнях як компонент, «підпорядкований двом господарям» (звертання й присудкові) [Leont'ev : 87], характер його зв'язку зі звертанням безпосередньо лінгвіст вважає контамінованим. Підґрунтям їхнього поєднання, з погляду вченого, є «анафоричний зв'язок, ускладнений спільним виконанням комунікативного завдання адресації висловлення, а також елементами апозитивного зв'язку» [Leont'ev : 88]. Така контамінована природа зв'язку займенникового іменника й звертання зумовлює й неоднозначну роль останнього на різних рівнях організації речення: «елементи анафоричного зв'язку витісняють звертання зі складу речення як конструктивної одиниці, елементи апозитивного зв'язку вводять звертання до складу висловлення як номінативної одиниці» [Ibid.]. Також у спеціальній літературі натрапляємо на кваліфікацію такого вокатива як другорядного поширювального чи уточнювального компонента щодо прономінатива. Зокрема, М. С. Скаб вважає, що «максимальна узагальнювальна семантика займенника вимагає уточнення додаванням до нього назви адресата мовлення, конкретніше вираженої засобами іменника» [Skab : 113].

На нашу думку, в аналізованих структурах потреби уточнити чи ідентифікувати особу, позначену займенниковим іменником другої особи, як це буває при займенникових іменниках третьої особи, немає, адже вона завжди відома з ситуації спілкування, бо є адресатом мовлення. Мовець, позначаючи адресата відповідним прономінативом, не уточнює це позначення, а дублює його власним іменем адресата чи лексемою на позначення його сімейного, соціального тощо статусу, ймовірно, з метою інтимізації висловлення, пор.: *Ти вчиш мене, Стефо* (Софія Андрухович); *Тільки от даремно ти, отче, лопати не взяв* (Михайло Бриних); *Ти пройшов усі випробовування, любий Асуро* (Любоко Дереш); *Ви повинні мене взяти з собою, Джиме Рінсе* (Майк Йогансен). Приписування прономінативам *ти, ви* максимальної узагальненості семантики видається лише даниною граматичній традиції, у межах якої на підставі цього критерію виокремлено самотійну частину мови – займенник.

Насправді цим займенниковим іменникам властива конкретна семантика – вони завжди позначають співрозмовника, який у переважній більшості ситуацій є конкретною персоною, і узагальненим може бути лише в певних стилістичних контекстах. Тому в побудовах з підметом-прономінативом та звертанням радше говорити про анафоричну чи катафоричну (відповідно до порядку розташування компонентів у структурі речення) функцію останнього. У таких випадках відбувається подвійне номінування співрозмовника, що ніби відбиває його подвійну функцію: з одного боку, він є суб'єктом дії (реальної чи потенційної – залежно від категорії способу дієслова-присудка), і ця його роль втілена займенниковим іменником другої особи у формі називного відмінка, що є формальним підметом; а з іншого боку, він є адресатом повідомлення, і цю роль віддзеркалює іменник на позначення його імені, соціального статусу тощо у формі кличного відмінка. Тобто, в аналізованих конструкціях вокатив не просто ідентифікує співрозмовника як виконавця дії, а й указує на зверненість повідомлення до нього. З огляду на це, вважаючи абсолютно виваженою й цілком обґрунтованою з позицій функційної граматики концепцію відмінка І. Р. Вихованця, маємо логічні підстави дещо скоригувати зони поширення функцій кличного відмінка. Речення, де вокатив співвіднесений із займенниковими іменниками другої особи в позиції підмета, кваліфікуємо сферою реалізації не вторинної ідентифікаційної функції вокатива, а первинної адресатно-суб'єктної. Але суб'єктність тут, на відміну від побудов з підметом-вокативом і присудком-імперативом, може бути як потенційною, так і реальною. Звертання, співвіднесене з прономінативами *ти*, *ви* в ролі підмета, в конструкціях, де присудок виражений дієсловом у формі наказового або умовного способу, експлікує значення адресата – потенційного суб'єкта дії, напр.: *Коханий, ти перетерпи...* (Марко Вовчок); *Кондрате Петровичу, ти ж хоч онучки на мені зостав, щоб не босому по снігу йти!* (Василь Барка); – *Ти вибирай, Стасе* (Люко Дашвар); *Ой матусю, якби ти бачила її...* (Олесь Бердник); *І взагалі, якби ти, Стьоно, не став мене розпитувати, я б нічого не знала...* (Всеволод Нестайко). А семантика адресата – реального суб'єкта дії притаманна йому в структурах, де присудок виражений дієсловом у формі дійсного способу або є складеним іменним, напр.: *Дітонько моя! Чи ти дістала мої листи і телеграми?* (Володимир Винниченко); *Добре, коли ти зможеш пізнати цю самотність, мандрівцю, нехай це пізнання болюче* (Петро Яценко); – *Ти в іронічному настрої, Марто* (Валеріян Підмогильний); – *Слизький ти, хлопче, – грозився Ситник* (Павло Загребельний); *Ти відповідальний за все, Дженкс, це все ти, ти винуватий у тому, що діти зараз голодують в Африці <...>* (Любо Дереш).

У наведених побудовах функція адресата – потенційного/ реального суб'єкта реалізується розщеплено: у лексемі *ти* або *ви* домінує суб'єктна

семантика, а в субстантиві у формі кличного відмінка – адресатна, але щодо предиката вони перебувають в одній позиції. Вокатив, окрім стилістичної функції інтимізації висловлення, на граматичному рівні підсилює адресатність прономінатива, яка в ньому міститься лише на рівні семантики, а не на рівні форми. Пронімінатив, зі свого боку, актуалізує у вокативові значення суб'єктності, яке, навпаки, йому притаманне на рівні семантики й не закріплене формою. Такими конструкціями мовець повідомляє (запитує/ спонукає) співрозмовника про його ж дії, двічі його експлікуючи – як суб'єкта і як адресата. Їх витворення є наслідком складних дериваційних перетворень, напр.: *Швидко ж, Асурі, ти забув свою природу* (Любо Дереш) ← *Я констатую Асурі + (Швидко ж Асура забув свою природу + Асура – це ти)*. Компонент, що репрезентує співрозмовника, входить до структури всіх вихідних речень: у першому, де суб'єктом і предикатом виступають мовець і його мовленнєва дія, він є адресатом і виражений субстантивом; у другому він виконує роль суб'єкта дії, про яку повідомляє (запитує/ спонукає) мовець, і виражений іменником у формі називного відмінка; третє вихідне речення за змістом є ототожненням адресата першого вихідного речення і суб'єкта другого зі співрозмовником, тому його суб'єктом і предикатом є два різнолексемні позначення тієї самої особи. У похідній конструкції перше вихідне речення згорнуто в адресатному компоненті, який задля збереження семантики цього вихідного речення набув форми кличного відмінка, і на який уже нашарована суб'єктна семантика, зумовлена його функцією в структурі другого вихідного речення. Новоутворена – адресатно-суб'єктна – синтаксема з певною стилістичною метою вербалізована двічі: субстантивом у формі вокатива й прономінативом другої особи. Тому прономінатив і вокатив у таких конструкціях посідають одну семантико-синтаксичну позицію, а отже й проектується в одну формально-синтаксичну позицію – підмета, який, очевидно, треба кваліфікувати як складений. Не бачимо підстав потрактовувати в розгляданих реченнях роль вокатива як прикладки чи означення, оскільки компоненти таких сполук (субстантив + прикладка та субстантив + означення) виконують різні функції (предмет + його друга назва та предмет + його ознака) й, відповідно, посідають дві семантико-синтаксичні позиції – субстанційної та атрибутивної синтаксем. Тоді як прономінатив і вокатив утілюють одну, хоча й семантично ускладнену, функцію (адресатно-субстанційну) й посідають одну семантико-синтаксичну позицію – суб'єктну.

Оскільки в українській мовній практиці з відомих нелінгвістичних причин трапляються випадки вираження звертання називним відмінком, постає питання про розрізнення припідметових прикладок і звертань. Його розв'язок перебуває у площині мовленнєвого оформлення зазначених конструкцій і полягає в їх різному інтонуванні: відокремленій прикладці, на відміну від

звертання, притаманна не спонукальна, а констатувальна інтонація. Розмовному неофіційному мовленню також властиві структури з відокремленими прикладками до займенникових іменників *ти, ви* в позиції підмета, напр.: *Ти, тонкий і іронічний ірландець, ти вже зробився дикуном і заповлював у полях* (Майк Йогансен); *Так і дикуму цапові, якого ви, вгодовані двоногі зі зброєю, оточуєте для вбивства заради розваги* (Василь Кожелянко); *А ще мати совість, адже твої колеги з художніх академій не можуть заробляти улюбленою справою, а ти, неук і самозванець, ось як чудово влаштувався, і грошей у тебе чимало* (<https://poradi.com.ua>); *Ти, свиня, насмітив кругом* (Розмовне). Однак ці прикладки репрезентовані не кличним, а називним відмінком, вони мають виразне емоційно-експресивне забарвлення й не позначають імені, соціального чи іншого статусу адресата мовлення, а виражають його оцінку з погляду мовця. Подекуди трапляються й такі конструкції, де відокремлена прикладка поширює комплекс прономінатива й вокатива цілком, напр.: *Як розумію, дорогенька, ви, така красавіца, сюди не за благодаттю прийшли?* (Мирослав Лаюк). Такі побудови унаочнюють відмінність між вокативом-компонентом складеного підмета й номінативом-прикладкою: якщо перший номінує адресата мовлення, то другий характеризує його за зовнішніми чи внутрішніми ознаками, на які нерідко нашаровується семантика оцінки.

З усього викладеного вище випливає, що в реченнях з підметом, вираженим комплексом займенникового іменника другої особи та повнозначного іменника (чи його еквівалента) у формі кличного відмінка, присудок реалізує предикативний зв'язок у формі координації одночасно з обома цими компонентами. І прономінатив, і вокатив перебувають у валентній рамці дієслова-присудка, дієслово, зі свого боку, погоджує з вокативом форму роду безпосередньо, а форму особи й числа – за посередництва прономінатива.

Щодо форми зв'язку між прономінативом і вокативом, то вона має певні ознаки кореляції: компонентами сполуки є два іменники (власне-іменник чи його еквівалент і займенниковий іменник) на позначення однієї реалії, граматичні категорії особи (адже кличний відмінок є виразником значення другої особи) й числа яких збігаються. Відхиленням від збігу числових форм є випадки пошанної множини. Проте, на відміну від апозитивних конструкцій, тут не спостерігаємо відмінкового паралелізму: займенниковий іменник має форму називного відмінка, а власне-іменник чи його еквівалент – кличного. Хоча з цього приводу відомі й інші думки. Зокрема, М. С. Скаб вважає, що прономінативам *ти, ви* форма називного відмінка не властива взагалі, натомість прямим відмінком (початковою формою) для них є кличний, оскільки «2-га особа – це завжди (і тільки) адресат мовлення», а називання особи й «становить зміст саме кличного відмінка» [Skab : 70]. Інший підхід до цього питання

пропонує Н. Ю. Ясакова, кваліфікуючи форми номінатива й вокатива займенникових іменників другої особи омонімійними. Хоча лінгвістка й визнає, що вказівка на адресата мовлення притаманна зазначеним прономінативам у будь-якій відмінковій формі, і називний та кличний для них не виражають особових протиставлень, проте вбачає диференціацію цих відмінків у семантико-синтаксичній площині. Для кличного відмінка прономінативів *ти*, *ви*, на думку дослідниці, характерні дві функції: 1) кличний адресата – потенційного суб'єкта дії в імперативних реченнях; 2) кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури. Формальними маркерами розрізнення цих двох відмінків розгляданих займенникових іменників є інтонація та сфери функціонування (вокатив уживається здебільшого в розмовному мовленні) [Yasakova : 94-95]. На наш погляд, прономінативи *ти*, *ви* форми кличного відмінка не мають взагалі, а семантико-синтаксичні функції адресата — потенційного суб'єкта дії та конденсата адресатно-предикатно-суб'єктної структури вони втілюють у формі називного відмінка, адже він і позначає особу, до якої звернене мовлення. Займенникові іменники *ти*, *ви* виражають адресата на рівні лексичної семантики, натомість власне-іменники реалізують цю опцію на рівні граматичної семантики – набуваючи форми вокатива. Елементів, у якого вказівка на адресата мовлення є підґрунтям лексичного значення, спеціальна морфологічна форма для втілення цієї функції не потрібна, адже вона в ньому виявлена в усіх формах словозміни. На лексичне значення 'співрозмовник' зазначених лексем у різних відмінкових формах нашаровуються додаткові відтінки – суб'єкта дії, об'єкта дії, знаряддя дії тощо, нашарування ж додаткового відтінку адресата мовлення, яке відбувається для власне-іменників у формі кличного відмінка, для виконання відповідної функції для них зайве. Тому в аналізованих реченнях, як уже було зазначено, прономінатив і співвіднесений з ним субстантив перебувають у різних відмінкових формах – називного й кличного, відповідно. Але для встановлення граматичного зв'язку між ними збіг цих форм не лише не потрібний, а й не можливий, оскільки кличний відмінок для власне-іменника чи його еквівалента в таких сполуках виступає засобом дублювання категорії особи займенникового іменника. Зважаючи на це, форму зв'язку між прономінативом *ти* або *ви* та співвіднесеним з ним вокативом власне-іменника потрактуємо як неповну кореляцію.

Закінчуючи характеристику синтаксичного зв'язку між розглянутими компонентами, варто зазначити, що на перший погляд він дійсно справляє враження опосередкованого, аналогічного тому, який реалізується між іменником, уточнювальною прикладкою та пов'язаним з цим іменником дієсловом. Проте глибше занурення в його граматичну природу переконує в

хібності такого висновку. По-перше, іменник є синтаксичною домінантою щодо відокремленої уточнювальної прикладки й у семантичному, і в граматичному аспектах, адже остання пояснює або деталізує значення першого й дублює його граматичні категорії – роду, числа й відмінка. Натомість у проаналізованих синтаксичних трійках (Pron S₁+S₇+V_f) у семантичному плані головним компонентом є прономінатив, оскільки вокатив деталізує виражений ним зміст, а в граматичному плані опорним компонентом слід визнати іменник у формі кличного відмінка, адже він зумовлює форму числа й значення роду займенникового іменника. Інакше кажучи, формально не вокатив «підлаштовується» під прономінатив, а навпаки прономінатив набуває втілення, відповідного для поєднання з вокативом. По-друге, дієслово (або комплекс зв'язки й іменної частини) свої граматичні категорії координує не з прономінативом, а з обома субстантивами – займенниковим субстантивом у формі називного відмінка й власне-субстантивом у формі кличного відмінка, окрім того категорію роду – з власне-субстантивом безпосередньо.

Отже, сполуки дієслова в позиції присудка, займенникового іменника *ти* або *ви* у позиції підмета та співвідносного з цим прономінативом власне-іменника чи його еквівалента у формі кличного відмінка являють собою синтаксичні трійки, що є сферою функціонування подвійного предикативно-кореляційного зв'язку. У таких конструкціях і прономінатив, і вокатив посідають валентно зумовлену дієсловом-присудком позицію, а дієслово форму роду погоджує з вокативом безпосередньо, форму особи й числа – за посередництва прономінатива. Зв'язок між вокативом і займенниковим іменником ґрунтується на дублюванні другим граматичної категорії числа першого, а також набутті другим родового значення першого. Цей різновид подвійного зв'язку реалізується у комплексі трьох форм: подвійної координації – безпосередньої (між присудком та прономінативом) та опосередкованої (між присудком і вокативом) – і неповної кореляції (між прономінативом та вокативом). На семантико-синтаксичному рівні речення такий вокатив виконує функцію адресата — потенційного/ реального суб'єкта дії, а на формально-граматичному є компонентом складеного підмета. Перспективу цього дослідження вбачаємо в описові особливостей синтаксичних зв'язків вокатива, що корелює із займенниковим іменником другої особи в ролі другорядного члена речення.

References

Bąk, Piotr. *Gramatyka języka polskiego (Grammar of the Polish Language)*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1993.

Chikina, Ludmila, and Viktor Shigurov. *Prislovnye i predlozhenchiskie svyazi v russkom sintaksise (Word and Sentences Connections in the Russian Syntax)*. Moskva: Flinta; Nauka, 2009.

Gramatyka na savremenniya balgarski knyzhoven ezik (The Grammar of the Modern Bulgarian Standard Language). Vol.2: *Sintaksis (Syntax)*. Sofiya: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, 1983.

Karans'ka, Mariya. *Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy (Syntax of the Contemporary Standard Ukrainian Language)*. Kyiv: Lybid', 1995.

Krotevich, Evhen. *O svyazyah slov (About connections of words)*. L'vov: Izd-vo L'vovskogo universiteta, 1959.

Kucherenko, Ilyia. "Vokatyv yak vyraznyk funktsionuyuchoho chlena rechennya i tak zvane zvertannya (Vocative as an Expression of a Functioning Part of Sentence and So-called Allocation)". *Problemy syntaksysu (The Problems of Syntax)*. L'viv: Vydavnytstvo LDU, 1963. 64–73.

Kulyk, Borys. *Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy (Course of the Contemporary Standard Ukrainian Language)*. Vol.2: *Syntaksys (Syntax)*. Kyiv: Radyans'ka shkola, 1965.

Leont'ev, Anatoliy. "Obrashhenie kak komponent vyskazyvaniya (The Allocation as a Component of an Expression)". *Voprosy grammatiki russkogo yazyka. Funktsional'nyy analiz edinic morfologo-sintaksicheskogo urovnja (The Issues of the Russian Language Grammar. The Functional Analysis of the Morphological-Syntactic Level's Units)*. Irkutsk, 1981. 81–94.

Manovickaya, Antonina. "Grammaticheskie vzaimosvyazi skazuemogo s podlezhashhim i obrashheniem v ukrainskom literaturnom yazyke (The Grammatical Interconnections of a Predicate with a Subject and an Allocation in the Ukrainian Standard Language)". Diss. Dnipropetrovsk State U, 1973. Abstract.

Moysiyenko, Anatoliy. *Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Syntaksys prostoho uskladnenoho rechennya (The Contemporary Ukrainian Standard Language. Syntax of Simple Complicate Sentence)*. Kyiv: PP Ya. Sichovyk, 2006.

Muhin, Anatolij. *Struktura predlozheniy i ih modeli (Structure of Sentences and Their Models)*. Leningrad: Nauka, 1968.

Oravec, Ján, and Eugénia Bajžíková. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax (The Contemporary Standard Slovak Language. Syntax)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986.

Peshkovskiy, Aleksandr. *Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii (Russian Syntax in Scientific Explanation)*. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2001.

Piper, Predrag, and Ivan Klajn. *Normativna gramatika srpskog jezika (Normative Grammar of the Serbian Language)*. Novi Sad: Matica srpska, 2013.

Potebnya, Aleksandr. *Iz zapisok po russkoy grammatike (From the Notes on the Russian Grammar)*. Vol. I-II. Moskva: Uchpedgiz, 1958.

Rudnev, Aleksey. *Sintaksis sovremennogo russkogo yazyka (Syntax of the Contemporary Russian Language)*. Moskva: Vysshaja shkola, 1963.

Russkaya grammatika (Russian Grammar). Vol.2: *Sintaksis (Syntax)*. Moskva, 2005.

Shakhmatov, Aleksey. *Sintaksis russkogo yazyka (Syntax of the Russian Language)*. Moskva: Izdatel'stvo LKI, 2011.

Shul'zhuk, Kalenik. “*Obrashhenie v ukrainskikh narodnykh pesnyah (The Allocution in the Ukrainian Folk Songs)*”. Diss. Kyiv State Pedagogical I, 1969. Abstract.

Skab, Mar"yan. *Hramatyka apelyatsiyi v ukrayins'kiy movi (The Grammar of the Appeal in the Ukrainian Language)*. Chernivtsi: Misto, 2002.

Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: Syntaksys (The Contemporary Standard Ukrainian Language: Syntax). Ed. by Ivan Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1972.

Suchasnaya belaruskaya mova (The Contemporary Belorussian Language). Ed. by Larysa Grygor'eva. Minsk: Vyshyeyshaya shkola, 2006.

Tymchenko, Yevhen. *Vokatyv i instrumental' v ukrayins'kiy movi (Vocative and Instrumental in the Ukrainian Language)*. Kyiv: Vyd-vo VUAN, 1926.

Vykhovanets', Ivan. *Systema vidminkiv ukrayins'koyi movy (System of Cases in the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1987.

Vykhovanets', Ivan. *Narysy z funktsiynoho syntaksysu ukrayins'koyi movy (Essays on Functional Syntax of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1992.

Vykhovanets', Ivan. *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys (Grammar of the Ukrainian Language. Syntax)*. Kyiv: Lybid', 1993.

Yasakova, Nataliya. *Katehoriya personal'nosti: pryroda, struktura ta reprezentatsiya v ukrayins'kiy literaturniy movi (The Category of Personality: peculiarity, structure and representation in the Ukrainian Standard Language)*. Kyiv: NaUKMA, 2016.

Yatsenko, Ivan. “Chy ye zvertannya chlenom rechennya? (Is the Allocution a Part of Sentence?)”. *Syntaksychna budova ukrayins'koyi movy (The Syntactic Structure of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1968. 83–92.

Zahnitko, Anatoliy. “Syntaksychni zvyazky u vnutrishniy strukturi ukrayins'koho prostoho rechennya (Syntactic Connections in the Internal Structure of Ukrainian Simple Sentence)”. *Donets'kyy visnyk Nauk. tov. im. Shevchenka (Donetsk Journal of Shevchenko Scientific Society)*. Donetsk: Skhidnyy vydavn. dim 5 (2004): 144–152.

Abstract

Natalia Kobchenko

DUAL PREDICATED-CORRELATIVE SYNTACTIC CONNECTION: GRAMMATICAL FEATURES AND CONDITIONS OF REALIZATION

Background: Today grammatical status and domains of realization of subordinate to-word-correlative and subordinate determinative-correlative syntactic connections are clarified. Our observations are made to admit one more type of to-word-correlative syntactic connection, namely predicated-correlative syntactic connection.

Purpose: The purpose of the analysis is to prove the realization of dual syntactic connection in sentences with a pronoun of the second person as a subject and a substantive in vocative as an allocution correlating with this subject, and to explain the grammatical features of this type of syntactic connection.

Methods: The theoretical-methodological base of the research is the complex analysis of a sentence on the communicative, semantic-syntactic, and formal-syntactic levels and, according to this, the qualification of the syntactic connection as the formal reflection of real connections, mediated by the semantic-syntactic level, between real things in the environment. We also use some special method, namely constituent analysis, analysis by the terms of dependence and elements of derivational analysis.

Results: The main linguistic results we report here are as follows: 1) a pronoun of the second person as a subject, a substantive in vocative as an allocution correlating with the subject both are in the valent frame of a verb in the predicative position; 2) a verb in the predicative position does not coordinate its category of gender with the same category of a pronoun in the position of subject, but does so with the same category of a vocative correlating with this pronoun; 3) a verb in the predicative position coordinates its category of number not only with the same category of a pronoun in the position of subject, but also with the same category of a vocative, true by mediation of this pronoun; 4) a pronoun in the position of subject and a vocative in the function of an allocution have the same categories of person (the second person always) and number, and in a context, the pronoun acquires the gender meaning according to vocative's category of gender. Therefore, there is a predicative syntactic connection between a verb and a pronoun, and at the same time, between a verb and a substantive in vocative; and there is incomplete syntactic connection of correlation between a pronoun and a substantive in vocative.

Discussions: Dual predicated-correlative syntactic connection realizes in syntactic triples, formed with a pronoun of the second person as a subject, a substantive in vocative as an allocution correlating with the subject, and a verb (synthetic or analytical verbal form) as a predicate. The prospective of our study is to research specific features of syntactic connections of vocative, which correlate with a pronoun as a subordinate part of the sentence.

Keywords: dual syntactic connection, allocution, predicative centre, pronominal and relative sentence structure, pronominal word, vocative.